

Przemysław Dąbrowski

Myśl polityczno-prawna i działalność Polskiego Stronnictwa Ludowego Ziemi Wileńskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego

Zeszyty Prawnicze 11/4, 209-235

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PRZEMYSŁAW DĄBROWSKI

Uniwersytet Gdański

MYŚL POLITYCZNO-PRAWNA
I DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO STRONNICTWA
LUDOWEGO ZIEMI WILEŃSKIEJ W OKRESIE
DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

1. INSTYTUCJONALNE FORMY DZIAŁALNOŚCI

Polski ruch ludowy na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego zaczął kształtować się na tym obszarze po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Niemalże od samego początku nie stanowił konstrukcji homogenicznej, o jednym programie czy zwartej strukturze organizacyjnej. Na Wileńszczyźnie działały bowiem w latach 1918-1939 różne ugrupowania i instytucje o charakterze ludowym, takie jak: Rady Ludowe – zakładane przez wileński oddział Towarzystwa Straży Kresowej¹, Polski Związek Ludowy „Odrodzenie” – utworzony w lutym 1920 roku, przekształcony następnie w Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” – którego wiceprezesem został Ludwik Cho-

¹ N. ZIELIŃSKA, *Towarzystwo Straży Kresowej 1918-1927*, Lublin 2006, s. 109-110; *Z Wołynia. Wołyński Zjazd Ludowy*, «Rada Ludowa», Wilno, 1 I 1922, nr 1, s. 7; *Statut Towarzystwa Straży Kresowej*, Warszawa 1920, s. 3; *Do Prezydium Rady Ministrów, dat., 29 VII 1920, mszp., Komitet Wykonawczy. Korespondencja wychodząca, Towarzystwo Straży Kresowej*, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), sygn. 55, teczka 30, k. 108-109; W. POBÓG-MALINOWSKI, *Najnowsza Historia Polityczna Polski, II: 1914-1939*, Kraków 2004, s. 576.

miński² (w czerwcu 1922 roku z kolei, organizacja przyjęła nazwę Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie” Ziemi Wileńskiej i Nowogródzkiej), Kresowe Stronnictwo Chłopskie, skupione wokół Jana Adamowicza, Adolfa Dubrownika i Bronisława Wędziagolskiego³, Niezależna Partia Chłopska⁴ czy Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej⁵.

30 sierpnia 1921 roku, odbył się zjazd ludowy w Staroświęcianach, zwołany przez Antoniego Mickiewicza, późniejszego posła Sejmu Wileńskiego. W przyjętej rezolucji wyrażono hołd Naczelnikowi Państwa Józefowi Piłsudskiemu za obronę praw ludowych, a także nawoływano o zjednoczenie wszystkich ugrupowań chłopskich w jedno stronnictwo polityczne, w celu obrony interesów ludu⁶. 8 września 1921 roku na kolejnym zebraniu w Wilnie, utworzono Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej (PSLZW), które przyjęło program oraz zasady ideowe Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, stając się tym samym jego autonomiczną grupą⁷. Faktycznym organizatorem PSLZW był po-

² *Życiorys Ludwika Chomińskiego (1890-1958)*, mszp., Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. akc. 9739, k. 1; zob. A. ŚNIEŻKO, *Materiały do prasy periodycznej na Litwie w latach 1905-1921*, mszp., Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (ZNiO), sygn. 16141/II, k. 72.

³ Z. KACZYŃSKI, P. POPIEL, A. PRZYBYLSKA, *Kalendarium historii polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2008, s. 69.

⁴ J. MAZUREK, *Kraj a emigracja. Ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 roku)*, Warszawa 2006, s. 370.

⁵ Szerzej patrz: Z. TOMCZAK, *Działalność PSL „Wyzwolenie” na Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie*, [w:] *Chłopi. Naród. Kultura*, II: *Działalność polityczna ruchu ludowego*, pod red. S. DĄBROWSKIEGO, Rzeszów 1996, s. 332-338.

⁶ *Z ruchu wyborczego*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, rkps, Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka. Rankraščių skyrius (LMAVB), teka nr 12, sygn. fond 168, teczka 30, k. 21.

⁷ Na temat powstania i linii programowej PSL „Piast” istnieje bardzo bogata literatura przedmiotu: J. BORKOWSKI, *Wyklęci Sprawiedliwi*, Warszawa 1974, s. 12-22; J. GMITRUK, *Ruch ludowy w Polsce. Zarys dziejów*, Warszawa 2003, s. 5-12; J. JACHYMEK, *Miejsce ludowców w geografii politycznej II Rzeczypospolitej*, [w:] *Bądźcie solidarni. Wielki strajk chłopski 1937 r.*, pod. red. J. GMITRUKA i D. PASIAK-

seł Sejmu Ustawodawczego, członek Klubu Poselskiego PSL „Piast”, Alfons Erdman, oddelegowany przez ugrupowanie do zorganizowania jego struktur na Kresach Północno-Wschodnich⁸. Na tymczasowego prezesa ośrodka wileńskiego wybrano Jana Macutkiewicza z powiatu wileńsko-trockiego⁹. Ukonstytuował się także Zarząd Tymczasowy oraz Rada Naczelna PSLZW¹⁰. Nieformalnym organem prasowym stronnictwa, obok «Gazety Wyborczej Ludu Wileńskiego» wychodzącej od lipca 1921 roku, był dziennik «Słowo Wileńskie», przekształcony z dawnego «Słowa Żołnierskiego», ukazującego się w Wilnie od 3 maja 1921 roku, początkowo pod sztandarem PZL «Odrodzenie». Pierwszym redaktorem odpowiedzialnym oraz wydawcą pisma został Tadeusz Kaszyński, 1 lipca jego miejsce zajął Aleksander Kleczkowski, zaś od 12 listopada redaktorem był Justyn Cywiński, a wydawcą Piotr Narbut¹¹. Do współpracy z periodykiem zaproszo-

-WAŚIK, Warszawa 2007, s. 17-21; B. JAKUBOWSKA, *Ruch ludowy wobec przeszłości narodowej (do 1939 r.)*, Warszawa 1995, s. 30-39; A. KOŁODZIEJCZYK, *Na drogach ruchu ludowego. Rozprawy i studia*, Warszawa 1999, s. 9-35; A. ZAKRZEWSKI, *Od Stojałowskiego do Witosa*, [w:] *Dzieje narodu i państwa polskiego*, III, pod red. J. BUSZKI i A. GARLICKIEGO, Warszawa 1988, s. 1-81; K. ZIELIŃSKI, *Kwestia niepodległości w programach partii socjalistycznych, ludowych i liberalnych (po roku 1864)*, «Res Historica» 22/2006, s. 99-105; A. PACZKOWSKI, *Wincenty Witos, premier rządu polskiego 24 VII 1920-13 IX 1921, 28 V-14 XII 1923, 10 V-14 V 1926*, [w:] *Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. A. CHOJNOWSKIEGO i P. WRÓBLA, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 135-151.

⁸ Z. TOMCZONEK, *Ruch ludowy na Kresach Północno-Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 1996, s. 65.

⁹ Z. KACZYŃSKI, P. POPIEL, A. PRZYBYLSKA, *op. cit.*, S. 59; Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 338.

¹⁰ Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 65; do składu Zarządu weszli: Romuald Węckowicz, Jan Macutkiewicz, Franciszek Kowalewski, Witold Staniewicz i Aleksandrowicz.

¹¹ Należy zauważyć, iż od 21 października do 11 listopada 1921 roku w miejsce gazety wychodziły jednodniówki: 21 X, «Słowo Niezależne» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 22 X, «Słowo Niezawisłe» (redaktor i wydawca Rena Włochówna); 25 X, «Słowo Niepodległe» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 26 X, «Słowo Prawdy» (redaktor i wydawca Wiktor Piotrowicz); 27 X, «Słowo Wyrwałe» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 28 X, «Słowo Wilna» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 29 X, «Słowo Wieczorne» (redaktor i wydawca Leon

no między innymi publicystę, wilnianina Witolda Staniewicza, a także krakowian: Józefa Rączkowskiego oraz Antoniego Szmigiela¹². Głównym zadaniem gazety było dotarcie do „mas” i stanie się „ich odgłosem”, bowiem „... do nich należy przyszłość. One są podwaliną społeczeństwa, Narodu, wielką częścią ludzkości”. Podkreślając bezpartyjność, gazeta określiła swój cel w zawołaniu: „Z żywymi naprzód trzeba iść! Po życie sięgać nowe!”. Argumentowano: „Do tego życia nowego zmierzają wszystkie narody, cała ludzkość. Zmierzają poprzez to morze krwi, wylane w wojnie światowej, poprzez te zwały trupów, ten bezmiar cierpienia, którymi znaczone jest szlak rozwoju Ludzkości. W tym pochodzie niewolno nam pozostać w tyle, ..., gdzieś na szarym końcu”. Domagano się praw obywatelskich dla jednostki, stanowiącej część narodu, rozumianego jako „jednostka w ludzkości”. 7 listopada 1921 roku w Wilnie, pomiędzy PSLZW, reprezentowanym przez Witolda Staniewicza i Stanisława Niekrasza, a wydawnictwem «Słowa Wileńskiego», w osobach Eugeniusza Olejniczakowskiego oraz Aleksandra Kleczkowskiego, została zawarta umowa, na mocy której periodyk od 1 listopada 1921 roku przeszedł do wyłącznej dyspozycji stronnictwa, z całym aparatem redakcyjnym i administracyjnym. Ugrupowanie odpowiadało też za stronę formalną oraz wyznaczało osobę, która podpisywała «Słowo Wileńskie», jako redaktor. Siedzibą redakcji został lokal PSLZW przy ulicy Jagiellońskiej 10 w Wilnie. Osobami odpowiedzialnymi za wszelkie zobowiązania czasopisma byli Kleczkowski i Olejniczakowski. Ten ostatni miał wyznaczyć również osobę, sygnującą «Słowo Wileńskie» jako wydawca.

Schoenberg); 30 X, «Słowo Literackie» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 1 XI, «Słowo Wyzwolone» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 3 XI, «Słowo Codzienne» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 4 XI, «Słowo Nasze» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 5 XI, «Słowo Niemilknące» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 6 XI, «Słowo Uparte» (redaktor i wydawca Leon Schoenberg); 8 XI, «Słowo Popołudniowe» (redaktor i wydawca Stefania Steckiewiczowa); 9 XI, «Słowo Powszechne» (redaktor i wydawca Stefania Steckiewiczowa); 10 XI, «Słowo Polskie» (redaktor i wydawca Stefania Steckiewiczowa); 11 XI, «Słowo Miejscowe» (redaktor i wydawca Stefania Steckiewiczowa).

¹² A. PACZKOWSKI, *Prasa polska 1918-1939*, Warszawa 1980, s. 54.

Najpóźniej do 5 lutego 1922 roku zostałyby sporządzona w kancelarii notarialnej Siewiorka w Wilnie, umowa kupna-sprzedaży. PSLZW zobowiązało się zapłacić Olejniczakowskiemu kwotę trzech milionów marek polskich, płatną w trzech ratach. Gdyby ugrupowanie zawiesiło wydawanie pisma, względnie planowało przekształcić dziennik w tygodnik, poinformowałyby o tym fakcie Olejniczakowskiemu, dwa tygodnie przed reorganizacją¹³. Ostatecznie gazeta przeszła na wyłączność PSLZW 12 listopada 1921 roku¹⁴. Jednakże jej żywot nie trwał długo, ponieważ ostatni numer periodyku ukazał się w dniu wyborów do Sejmu Wileńskiego, 8 stycznia 1922 roku.

13 listopada 1921 roku odbył się w Wilnie, pierwszy Kongres członków PSLZW, w którym uczestniczyli zaproszeni z Warszawy: prezes stronnictwa Wincenty Witos, wicemarszałek Sejmu Ustawodawczego Jakub Bojko oraz poseł Alfons Erdman. Łącznie przybyło około trzydziestu trzydziestu delegatów i wybitniejszych działaczy, związanych z PSL „Piast”¹⁵. Zgodnie z porządkiem obrad debatowano nad sprawą wileńską oraz reformą rolną w Polsce¹⁶. Po uroczystym nabożeństwie w kościele św. Jakuba, celebrowanym przez naczelnego kapelana Wojska Litwy Środkowej, księdza biskupa Władysława Bandurskiego, uczestnicy zjazdu udali się do Sali Teatru Polskiego na Pohulance. Spotkanie otworzył prezes tymczasowego Zarządu PSLZW Witold Staniewicz, który przywitał zebrane osoby oraz „... wznosił okrzyki na cześć dwóch najwięcej zasłużonych w czasach obecnych synów tej ziemi: Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego i gen. [Lucjana] Żeligowskiego, co zgromadzeni gorąco przyjęli”. Na przewodniczącego kongresu, wybrano seniora ruchu ludowego Jakuba Bojkę, a także powołano prezydium. Wicemarszałek Sejmu uznał w swoim wystąpieniu, że „... wszyscy powinniśmy się kochać, lecz by móc się ko-

¹³ *Umowa, Materiały Mariana Świechowskiego*, mszp., LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 99.

¹⁴ *Z dniem dzisiejszym...*, «Słowo Wileńskie» nr 141 z 12 listopada 1921 r., s. 1.

¹⁵ Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 68.

¹⁶ *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej*, «Słowo Powszechnie» – jednodziówka z 9 listopada 1921 r., s. 1.

chać trzeba poznać się i dlatego goście warszawscy przybyli do Wilna, by poznać ziemię Mickiewicza, Kościuszki z bliska, a zetknąwszy się z miejscowym ludem i zaznajomiwszy się z jego dążeniami tym bardziej, tym mocniej go ukochać i w miarę sił i możliwości przyjść mu z pomocą”. Jedyne we wzajemnej miłości, zdaniem Bojki, „... jest ta wielka siła, jaka dźwiga narody z gruzów i tylko umiejętność podporządkowania ambicji jednostek oraz interesów partyjnych dobru Rzeczypospolitej może przyczynić się do rozkwitu naszej Ojczyzny”. Następnie głos zabrał Wincenty Witos, który mówiąc o celach partii politycznych i drogach do nich prowadzących, zaznaczył, że zawsze znajdzie się platforma dla wspólnego porozumienia się stronnictw. Dalej twierdził, iż Polskie Stronnictwo Ludowe zawsze broniło interesów włościactwa, ale także inteligencji¹⁷. W jego opinii Wileńszczyzna powinna zostać integralną częścią Polski¹⁸. Negatywnie z kolei wypowiedział się, co do autonomii terytorialnej Wileńszczyzny, ponieważ nadanie tym obszarom takiego statusu zmyślałoby ich polski charakter, a także różnie mogłoby być interpretowane przez Litwę czy Białoruś¹⁹. Przemawiali również: Marian Świechowski, Witold Staniewicz oraz Alfons Erdman, który ostrzegał zebranych, by nie dać się ogarnąć zniechęceniu w budowaniu struktur ugrupowania i formułowaniu jego programu wschodniego. Konstatował: „Kraj ten, poczynając od Bugu, od dawna jest kwestionowany przez naszych wrogów a nawet niektórych Polaków, lecz mieszkańcy Ziemi Wileńskiej, Trockiej, Świeciańskiej, Lidzkiej, Oszmiańskiej i innych czynem stwierdzili polskość tej ziemi. Obecnie więc, gdy dochodzimy punktu kulminacyjnego i my i wy..., musimy zdać egzamin. Odbyły się wybory i trzeba pamiętać, iż wszelka abstynencja porachowana będzie na naszą niekorzyść, obowiązkiem więc jest głosowanie i dopilnowanie innych, by wzięli udział w wyborach. Obowiązkiem zaś naszym

¹⁷ Zob.: J. JACHYMEK, *Ruch ludowy*, [w:] *Więcej niż niepodległość, polska myśl polityczna 1918-1939*, pod red. J. JACHYMKA i W. PARUCHA, Lublin 2005, s. 226.

¹⁸ *I Zjazd Pol.[skiego] Str.[onnictwa] Ludowego Ziemi Wileńskiej*, «Słowo Wileńskie» nr 143 z 15 listopada 1921 r., s. 1.

¹⁹ Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 68.

w Warszawie [...] będzie, by wola Wasza była uszanowaną. Wierzę, iż natchnieni patriotyzmem doprowadzicie sprawę wileńską do końca ku dobru Polski i Wileńszczyzny”. Z kolei Jakub Bojko podkreślił, iż „[...] Ziemia Wileńska, która wytrzymała czasy Murawiewa, będzie się i nadal rozwijać pod opiekuńczymi skrzydłami Matki Boskiej Ostrobramskiej”. Zebrani jednogłośnie zaznaczyli jedność ideową pomiędzy PSLZW a PSL „Piast” oraz zapowiedzieli przyszłe połączenie obydwu stronnictw²⁰. Po zakończonych obradach, biskup Bandurski poświęcił lokal «Słowa Wileńskiego». Ukonstytuowało się również prezydium Zarządu PSLZW w składzie: Jan Macutkiewicz – prezes, Bronisław Krzyżanowski i Witold Staniewicz – wiceprezesi, Zygmunt Wojczulanis – skarbnik, Marian Świechowski oraz Justyn Cywiński – sekretarz²¹.

W grudniu 1921 roku z inicjatywą wydawania kolejnego czasopisma o charakterze ludowym, wyszedł jeden z liderów PSLZW Marian Świechowski. Uzyskał zgodę z Departamentu Spraw Wewnętrznych (Wydział Bezpieczeństwa. Oddział Prasowy) Litwy Środkowej na redagowanie czasopisma zatytułowanego «Gazetka Wyborcza Ludu Wileńskiego». Zgodnie z określonymi warunkami, periodyk ukazywałby się w Wilnie, w języku polskim, pod redakcją Świechowskiego. Wydawcą miał zostać Jan Macutkiewicz, zaś siedziba redakcji i administracji pisma znajdowałaby się w gmachu PSLZW²². Także na początku 1922 roku, w związku z zapowiedzianymi na 8 stycznia 1922 roku wyborami do Sejmu Wileńskiego, Zarząd PSLZW zwracał się do Prezesa Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej Aleksandra Meysztowicza, z prośbą o sfinansowanie, w wysokości 515 tysięcy marek polskich, wydawania w nakładzie 10 tys. egzemplarzy, następnej gazety. Proponowano różne tytuły: «Wola Ludu Ziemi Wileńskiej» czy «Wola Ludu Wileńskiego». Argumentowano: „Wobec tego, że

²⁰ Tamże, s. 69.

²¹ *I Zjazd Pol.[skiego] Str.[onnictwa] Ludowego Ziemi Wileńskiej*, «Słowo Wileńskie» nr 143 z 15 listopada 1921 r., s. 2.

²² *Do Pana Mariana Świechowskiego*, mssp., dat., 7 XII 1921, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 96.

w okresie sejmowym niezbędnym jest posiadanie własnego organu przez Stronnictwo, program którego jest zbliżony w sprawie Wileńskiej do stanowiska Rządu, podczas gdy stanowiska innych stronnictw są mu wręcz sprzeczne”²³. Wyjaśniano również, że ugrupowanie „[...] na gruncie tutejszym nie jest czymś sztucznym, że program jego odpowiada potrzebom mas i że masy te potrzebują odpowiedniego pokarmu duchowego”. Na koniec zaznaczono zaś: „W okresie więc ważenia się losów Kraju, gdy przeprowadzenie programu państwowego i rządowego jest rzeczą najważniejszą, gdy chodzi o urobienie w tym kierunku zarówno mas, jak i sfer sejmowych o istnieniu organu ludowego, który pod tym kątem widzenia służyłby hasłom nie tyle partyjnym co państwowym jest koniecznością również i państwową”²⁴.

Podczas wyborów do Sejmu Wileńskiego, PSLZW nie utworzyło żadnego bloku wyborczego ani nie prowadziło przemyślanej kampanii wyborczej. Jednakże głoszone hasła i postulaty docierały do szerszego grona społeczeństwa zamieszkującego Wileńszczyznę, czego dowodem był znakomity wynik stronnictwa²⁵. Sukces ten był niewątpliwie niezwykle starannie i drobiazgowo wypracowany, o czym pisał na kartach swoich wspomnień Wincenty Witos. Konstatował: „W wyborach do Sejmu Wileńskiego brałem bardzo wybitny udział, kierując przy tym ludźmi wysłanymi przez Stronnictwo. Ludność miejscowa wyglądała jakby oszołomiona, nie bardzo sobie zdając sprawę z tego, co się koło niej działo. Dziwnie nieufnie zachowywały się niektóre zaścianki szlacheckie, do których mimo to trafiali agitatorzy każdego stronnictwa, przynosząc im coraz to inny polityczny pokarm. Dość to było dla mnie nie zrozumiałe, że ludzie poważni, jakich nie brakowało pomiędzy tymi szlachcicami, tak łatwo ulegali demagogii niektórych młokosów z Rad Ludowych i Wyzwolenia, którzy szafowali hojnie niewykonal-

²³ *Do Pana Prezesa Tymczasowej Komisji Rządzącej w Wilnie*, rkps, dat., Wilno, 28 I 1922, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 23.

²⁴ *Do Pana Prezesa Tymczasowej Komisji Rządzącej w Wilnie*, mspz., [bdmw], [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 98.

²⁵ J. SOCHA, *Stronnictwa ludowe po zamachu majowym*, Warszawa 1983, s. 113.

nymi obietnicami”²⁶. Z kolei na łamach «Słowa Wileńskiego» apelowano do tych ugrupowań o utworzenie wspólnego sojuszu wyborczego w celu zgłoszenia jednej listy kandydatów. Mimo występujących różnic, wszystkie zgadzały się z faktem, iż Sejm Wileński powinien wyrazić stanowczą wolę ludności przynależności do Polski. Twierdzono, że różne programy polityczne „... nie są... tak zasadnicze, by nie można było myśleć o wspólnej akcji wyborczej, tym bardziej, iż przy braku porozumienia, grozi stronnictwom ludowym niebezpieczeństwo i to z różnych stron”, wskazując na Narodową Demokrację, „czynniki” litewskie oraz komunistów. Stąd też proponowany sojusz byłby możliwy ze względów zasadniczych, zaś z praktycznych konieczny i pożądanym. Wyrażono nadzieję, iż „... porozumienie nastąpi i stronnictwa ludowe przystąpią wspólnie do akcji wyborczej na wsi”²⁷. Do kampanii wyborczej włączyła się także «Gazetka Wyborcza Ludu Wileńskiego», która w swoim dodatku przypominała o najważniejszych hasłach i postulatach PSLZW²⁸. Ostatecznie z list ugrupowania wybrano dwunastu deputowanych: Piotra Pietkiewicza, Antoniego Mickiewicza, Mariana Świechowskiego, Michała Przewłockiego, Bronisława Krzyżanowskiego, Waleriana Haula, Jana Piłsudskiego²⁹, Adama Wojnicza, Witolda Staniewicza, Macieja Adamowicza, Bronisława Wędziagolskiego i Bonifacego Baranowskiego³⁰. Program ugrupowania przyjęło także siedmiu

²⁶ W. WITOS, *Moje wspomnienia*, II, Paryż 1965, s. 7-8; zob. także: A. PACZKOWSKI, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918-1939)*, Warszawa 1970, s. 146; M.P. DESZCZYŃSKI, *Wincenty Witos*, Warszawa 2009, s. 10.

²⁷ W.[ITOLD] ST.[ANIEWICZ], *O Blok Stronnictw Ludowych*, «Słowo Wileńskie» nr 156 z 1 grudnia 1921 r., s. 1; zob.: *O związek list wyborczych*, «Słowo Wileńskie» nr 177 z 28 grudnia 1921 r., s. 2; *8 stycznia 1922 r.*, «Słowo Wileńskie» nr 186 z 8 stycznia 1922 r., s. 2

²⁸ *Wszyscy do wyborów...*, «Dodatek do Gazetki Wyborczej Ludu Wileńskiego», z 1 stycznia 1922 r., s. 1.

²⁹ *Jan Piłsudski, Rękopisy Piłsudskich*, LMAVB, sygn. fond 161, teczek 81, k. 1; Jan Piłsudski był radnym miasta Wilna, a także od 29 lipca 1927 roku sędzią sądu apelacyjnego w Warszawie.

³⁰ A. SREBRAKOWSKI, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1993, s. 81-82, 128; w ostatecznym składzie Sejmu, do Klubu Poselskiego PSLZW doszedł Kazimierz Milewicz (z list lokalnych w Braślawiu), Bolesław Żebrowski

secesjonistów z Rad Ludowych, którzy w sejmie stworzyli odrębny klub pod nazwą Grupy Włociańskich Rad Ludowych³¹. W trakcie obrad Sejmu w Wilnie, przedstawiciele PSLZW stanowili niezwykle czynną siłą, wnosząc wspólnie ze Stronnictwem Demokratycznym, siedem interpelacji poselskich. W pierwszym dniu obrad, 1 lutego 1922 roku, podczas wyboru marszałka zgromadzenia, ugrupowanie zgłosiło kandydaturę Bronisława Wędziagolskiego, popartą przez posłów Polskiej Partii Socjalistycznej Litwy i Białorusi. Ostatecznie propozycja ta upadła, zaś drugim wicemarszałkiem został wybrany Bronisław Krzyżanowski³². Deputowani PSLZW zasiadali również w komisjach sejmowych. Skład Komisji Regulaminowej zasilili: Bronisław Krzyżanowski oraz Antoni Mickiewicz, Komisji Weryfikacyjnej: Bronisław Wędziagolski i Michał Przewłocki, Komisji Politycznej: Bronisław Krzyżanowski oraz Witold Staniewicz, Komisji Interpelacyjnej: Bronisław Wędziagolski i Piotr Pietkiewicz, którzy zostali powołani także do grona Komisji Głównej, mającej pracować podczas odroczenia obrad izby³³. Należy zauważyć również, iż pod aktem inkorporacji Ziemi Wileńskiej do Rzeczypospolitej Polskiej swoje podpisy spośród PSLZW złożyli: Bronisław Krzyżanowski, Witold Staniewicz, Bronisław Wędziagolski, Michał Przewłocki, Antoni Mickiewicz oraz Bonifacy Baranowski³⁴. Z kolei po formalnym włączeniu Wileńszczyzny, do Klubu Parlamentarnego PSL „Piast” w Sejmie Ustawodawczym, z ramienia PSLZW weszli: Bronisław Krzyżanowski, Antoni Mickiewicz, Adam Uziembło (secesjonista z Rad Ludowych)³⁵, Kazimierz Milewicz i Marian Świechowski³⁶.

(z Rad Ludowych), odszedł zaś Jan Piłsudski, zasilając ławy poselskie Stronnictwa Demokratycznego.

³¹ Tamże, s. 88.

³² Tamże, s. 89; marszałkiem wybrano Antoniego Łokuciewskiego z Rad Ludowych, zaś wicemarszałkami zostali: pierwszym, Zygmunt Fedorowicz z Zespołu Stronnictwa i Ugrupowań Narodowych oraz trzecim, Józef Małowieski z Rad Ludowych.

³³ Tamże, s. 129-130.

³⁴ Cz. JANKOWSKI, *Wyzwolenie Ziemi Wileńskiej*, [w:] *Dziesięciolecie Polski odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918-1928*, Kraków-Warszawa 1928, s. 172.

³⁵ A. UZIEMBŁO, *Niepodległość socjalisty*, Warszawa 2008, s. 246.

³⁶ Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 72-73.

Jeszcze w czasie obrad Sejmu w Wilnie, 29 stycznia 1922 roku odbył się w stolicy byłego Wielkiego księstwa Litewskiego drugi kongres PSLZW, pod przewodnictwem Jana Macutkiewicza, na który zostali zaproszeni: Wincenty Witos i Alfons Erdman. Łącznie obecnych było około stu pięćdziesięciu deputowanych ze wszystkich powiatów Wileńszczyzny. Na spotkaniu potwierdzono dotychczasową linię programową stronnictwa oraz wyrażono wolę połączenia z PSL „Piast”. Wybrano także nowy Zarząd Tymczasowy ugrupowania złożony z dwudziestu osób³⁷. Nowe władze zwołały na 18 i 19 kwietnia 1922 roku zebranie, w sprawozdaniu którego podkreślono, iż działalność organizacyjna ugrupowania w Sejmie Wileńskim, została ograniczona. Zaznaczono, że ruch ludowy niezwykle prężnie rozwijał się jedynie w powiecie oszmiańskim, dzięki pracy Czesława Benjaszewicza. Wybrano jednocześnie nowe prezydium Zarządu, do składu którego weszli: Romuald Węckowicz, Bronisław Krzyżanowski, Marian Świechowski, Czesław Benjaszewicz oraz Jan Macutkiewicz³⁸. Prezesem został Węckowicz, z kolei kierownictwo organizacji w Ziemi Wileńskiej powierzono Benjaszewiczowi. Postulowano przystąpienie do jak najszerzej akcji organizacyjnej na terenie Wileńszczyzny, do czego niezbędnym było zwiększenie funduszy na wynagrodzenie dla instruktorów stronnictwa, a także wydawanie pisma ludowego, poświęconego sprawom miejscowym. 19 kwietnia miał miejsce nadzwyczajny zjazd przedstawicieli PSLZW z powiatów i gmin, na który przybyło około stu delegatów. Zebrani wzięli udział w uroczystym nabożeństwie na Placu Łukiskim w Wilnie, po czym opracowali memoriał wręczony Naczelnikowi Państwa³⁹. Należy zauważyć, iż PSLZW w niespełna rok od powstania, rozpoczęło wydawanie kolejnego periodyku. 17 września 1922 roku ukazał się dwutygodnik «Nasza Wola».

³⁷ Tamże, s. 75-76.

³⁸ *Członkowie Zarządu Tymczasowego P.S.L. Ziemi Wileńskiej*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 148.

³⁹ *Do Zarządu Głównego P.S.L. w Warszawie*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 103.

którego podtytuł brzmiał: «Gazeta Wyborcza Ludu Wileńskiego. Organ Polskiego Stronnictwa Ludowego Ziemi Wileńskiej». Wychodził pod redakcją Mariana Świechowskiego, zaś od nr. 2. K. Wojcickiego, a od nr. 3. redaktorem odpowiedzialnym został Antoni Wysocki. Na jego szpaltach zaznaczono, iż Polskie Stronnictwo Ludowe stanowiło „... polityczną organizacją ludu Polskiego obejmującą całą Polskę, jak ona długa i szeroka. Dąży ono do zapewnienia ludowi należnych mu praw politycznych i władzy oraz w szczególności do zapewnienia dobrobytu jak najszerszym warstwom ludności wiejskiej, która jest główną podstawą potęgi Państwa Polskiego”⁴⁰.

Po dynamicznym rozwoju stronnictwa i paśmie sukcesów, pod koniec 1922 roku przyszedł kryzys w działalności ugrupowania. Widoczny był w szczególności podczas wyborów do Sejmu i Senatu przewidzianych na 5 i 12 listopada 1922 roku⁴¹. W walce o ławy poselskie i senatorskie PSLZW było osamotnione z uwagi na deklarację PSL „Wyzwolenia” z czerwca 1922 roku, iż występuje przeciwko Radom Ludowym, Związkowi Ludowo-Narodowemu oraz PSLZW i tym samym we wszystkich okręgach zgłosiło własnych kandydatów⁴². Nie pomogły także wytyczne opracowane, prawdopodobnie przez Mariana Świechowskiego, w odręcznej notatce zatytułowanej *Ostatni cios*, w której nawoływano o wybór jedynie tych kandydatów, „... którzy będą pewnymi obrońcami spraw ludowych”, w przeciwieństwie do „rozbijaczy jedności narodowej”, posługującymi się „obłudnymi obietnicami”⁴³. W innym miejscu z kolei zaznaczano: „Demokracja i lewica musi wziąć w nim górę nad prawicą i stworzyć stałą większość. Polskie Stronnictwo Ludowe musi zdobyć największą ilość posłów, aby

⁴⁰ P. S. L., «Nasza Wola» nr 1 z 17 września 1922 r., s. 2.

⁴¹ Zob.: E. KIRWIEL *Ruch ludowy w układzie sił politycznych na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w świetle wyników wyborów do Sejmu I kadencji*, [w:] *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego*, I: *Od zaborów do okupacji (1895-1945)*, pod red. A. KOŁODZIEJCZYKA i W. PARUCHA, Warszawa 2001, s. 310-311.

⁴² Z. TOMCZAK, *op. cit.*, s. 341.

⁴³ [M. ŚWIECHOWSKI], *Ostatni cios*, rkps, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168,teczka 30, k. 19.

móc poprawić prawa już uchwalone – uchwalić nowe i utworzyć ludowy rząd, który twardą ręką przeprowadzi reformę rolną, odbuduje kraj i wprowadzi w życie, a nie na papierze, wszystkie ustawy pożyteczne dla państwa i dla narodu”. Nawoływano o solidarność i zjednoczenie się wszystkich partii wiejskich, celem utworzenia jednego Stronnictwa Ludowego⁴⁴. PSLZW, jako kandydatów z okręgu wileńskiego w wyborach do Sejmu, zgłosiło: Bronisława Krzyżanowskiego, Bronisława Wędziagolskiego, Jana Macutkiewicza, Michała Sawicza, Marcina Pietruszewicza, Piotra Fedorowicza, Franciszka Kowalewskiego, Michała Żakiewicza, Pawła Aleksiuuka, Adolfa Dubrownika i Aleksandra Boguckiego⁴⁵, do Senatu zaś: Bronisława Krzyżanowskiego, Stanisława Władyczkę, Antoniego Łapina, Władysława Mackiewicza, Bolesława Żebrowskiego, Kazimierza Dorżynkiewicza oraz Bartłomieja Bohdanowicza. Promując niejako swoich kandydatów, zaznaczono: „Są to wszystko ludzie miejscowi tutejsi, którzy nasze potrzeby dobrze znają. Wszyscy są ludźmi godnymi zaufania, a wielu z nich dla sprawy ludowej już wiele zrobiło... . Wszyscy kandydaci wystawieni na naszych listach dają gwarancję, że praw ludu w Sejmie i Senacie będą bronić umiejętnie nie samym gadaniem i obietnicami, ale pracą rzetelną, oni potrafią też reformę rolną pchnąć na taką drogę, żeby ziemia naprawdę dostała się małorolnym i bezrolnym”⁴⁶. Ostatecznie „Piastowcy” uzyskali jedynie dwa mandaty poselskie z okręgów: Lida i Wilno (Bronisław Wędziagolski i Adolf Dubrownik), a także jeden senatorski, który zdobył Bronisław Krzyżanowski. Ten ostatni został jednym z zastępców sekretarza prezydium klubu, a także zasiadał w Komisjach: Prawniczej i Skarbowo-Budżetowej⁴⁷. Także

⁴⁴ *Do ludu*, «Nasza Wola» nr 1 z 17 września 1922 r., s. 2; pod odezwą swoje podpisy złożyli: prezes Zarządu PSL Ziemi Wileńskiej Romuald Węckowicz oraz posłowie wileńscy: Bronisław Krzyżanowski, Antoni Mickiewicz, Kazimierz Milewicz i Marian Świechowski; zob. także: *Sejm i wybory*, «Nasza Wola» nr 2 z 1 października 1922 r., s. 2; *Jakich posłów wybierać lud wiejski powinien?*, «Nasza Wola» nr 2 z 1 października 1922 r., s. 2.

⁴⁵ *Nasi kandydaci na posłów*, «Nasza Wola» nr 3 z 29 października 1922 r., s. 3.

⁴⁶ Tamże, s. 4.

⁴⁷ *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1927*, pod red. H. MOŚCICKIEGO i W. DZWONKOWSKIEGO, Warszawa 1928, s. 226.

na jego wniosek, 26 września 1922 roku Sejm przyjął dwie ustawy, w przedmiocie: 1) wstrzymania eksmisji dzierżawców gruntów oraz 2) umów dotyczących sprzedaży nieruchomości ziemskich i miejskich na obszarze Ziemi Wileńskiej⁴⁸. Jednakże w 1923 roku nastąpiła secesja z szeregów partii, posłów Adolfa Dubrownika oraz Bronisława Wędziagolskiego, a także senatora Bronisława Krzyżanowskiego⁴⁹, jako wyraz sprzeciwu wobec sojuszu PSL „Piastr” z ugrupowaniami prawniczymi⁵⁰. Wpływy stronnictwa zaczęły stopniowo maleć. W czerwcu 1923 roku, Alfons Erdman zwołał do Wilna Zjazd Okręgowy PSLZW, na którym powołano Zarząd Okręgowy. Prezesem został Erdman, wiceprezesami Czesław Benjaszewicz i Stanisław Brzostowski, skarbnikiem Wincenty Sieluk, zaś sekretarzem Kazimierz Harlukiewicz. Podobne spotkania odbywały się także, na przełomie 1923/1924 roku w Oszmianie, Nieświeżu, Baranowiczach oraz w Lidzie⁵¹. Kolejny Kongres miał miejsce 20 listopada 1925 roku, także w stolicy byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wybrano nowy Zarząd, złożony z sześciu osób⁵². W 1926 roku pojedyncze koła funkcjonowały jedynie w powiatach: wileńsko-trockim, lidzkim, Baranowicze i Nieśwież. W Wilnie działał Sekretariat Okręgowy ugrupowania⁵³. Należy wspomnieć, iż w wyborach do parlamentu, przeprowadzonych 4 i 11 marca

⁴⁸ *Ludowi posłowie bronią interesów ludu wileńskiego*, «Nasza Wola» nr 2 z 1 października 1922 r., s. 6.

⁴⁹ A. PILCH, *Bronisław Krzyżanowski*, «Polski Słownik Biograficzny» 15.64/1970, s. 601; Z. TOMCZAK, *op. cit.*, s. 343.

⁵⁰ A. AJNENKIEL, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918-1926*, Warszawa 1978, s. 345-348; S. LATO, *Ruch ludowy wobec sanacji*, Rzeszów 1985, s. 17-21; Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 103; tak zwany pakt lanckoroński doprowadził do rozbitcia w szeregach PSL „Piastr”. 26 maja 1923 roku z Klubu Parlamentarnego „Piastrówców” wystąpiło czternastu posłów na czele z Janem Dąbskim, którzy stworzyli Klub Poselski-PSL „Jedność Ludowa”. Skutki kryzysu partyjnego odczuła także Wileńszczyzna, pozbawiona reprezentacji z ramienia PSLZW.

⁵¹ Z. TOMCZONEK, *op. cit.*, s. 106, 110.

⁵² Tamże, s. 112, 114-115, 119-120.

⁵³ Tamże, s. 123.

1928 roku, PSLZW wraz z chadecją stworzyło Polski Blok Katolicki, który najwięcej głosów uzyskał w województwie nowogródzkim (5,3%), zaś na Wileńszczyźnie 2%. Spektakularny wynik PSLZW osiągnęło w powiecie oszmiańskim⁵⁴.

Innym periodykiem związanym z PSLZW był katolicki «Nasz Przyjaciół», ukazujący się w Wilnie od 30 września 1928 roku, podtytuł którego brzmiał: «Tygodnik społeczno-polityczny dla miast i wiosek». Redaktorem i wydawcą został ksiądz Tadeusz Makarewicz, drukowany był w Drukarni Archidiecezjalnej w Wilnie przy ulicy Metropolitalnej 1, zaś siedziba redakcji i administracji mieściła się przy ulicy Św. Anny 10 w Wilnie. Pierwsze numery były ośmiostroniowe, zaś od nr. 14., zwiększył objętość, poszerzając tym samym swoje rubryki o porady prawne, gospodarcze oraz drobne ogłoszenia. Na jego łamach wyrażano przekonanie, iż gazeta „stanie się nie tylko z tytułu, lecz prawdziwym przyjacielem, niezbędnym w każdym domu, bo przyniesie wszystko potrzebne, a zawsze prawdziwe i szlachetne, kosztem najmniejszym...”⁵⁵. Konstatowano: „Odżył dzięki Bogu kochany «Nasz Przyjaciół» po kilku latach uśpienia i znów głosi nam te same piękne hasła jak przed wojną, zachęca do pracy, do cnoty, do oświaty. Że nasza Wileńszczyzna oparła się zalewowi różnych błędów religijnych i bolszewickich – wiele zasługi w tym »Przyjaciół« przedwojennego. Przyczynmy się do tego, aby ta gazeta i teraz była szczerym »Naszym Przyjacielem«, aby nam podawała, co się w naszym kraju dzieje i co my tutejsi powinniśmy czynić”⁵⁶. Wielokrotnie podkreślano również znaczenie prasy w życiu państwa, twierdząc, że „... pracę zaś w kierunku rozpowszechniania czytelnictwa czasopism i gazet dobrych nazywamy apostołatem prasy. Apostołat prasy jest częścią akcji katolicko-społecznej”⁵⁷. Mimo tej inicjatywy wydawniczej, PSLZW

⁵⁴ J. SOCHA, *op. cit.*, s. 183-184; zob. też J.R. SZAFLIK, *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast 1926-1931*, Warszawa 1970, s. 180-184.

⁵⁵ *Od redakcji*, «Nasz Przyjaciół» nr 13 z września 1928 r., s. 2.

⁵⁶ Tutejszy [sygn. nierozwiązana], *Apostolstwo dobrej gazety*, «Nasz Przyjaciół» nr 15 z, 14 października 1928 r., s. 1.

⁵⁷ Ezdrasz [sygn. nierozwiązana], *Co powinniśmy wiedzieć o prasie?*, «Nasz Przyjaciół» nr 17 z 28 października 1928 r., s. 3.

nie miało już realnego wpływu na życie polityczne Wileńszczyzny i pod koniec 1928 roku zakończyło swoją aktywność.

Warto nadmienić, iż w drugiej połowie 1929 roku pojawił się jeszcze pomysł zespolenia całego ruchu ludowego. 27 listopada, na kongresie chłopskim w Wilnie przyjęto uchwałę w przedmiocie połączenia wszystkich stronnictw ludowych działających na Wileńszczyźnie w Krajowe Stronnictwo Ludowe Ziemi Litewsko-Białoruskich „Zjednoczenie”. Zasadniczym celem nowo powstałego ugrupowania byłoby zjednoczenie chłopów polskich, białoruskich i litewskich Ziemi Wileńskiej oraz Nowogródzkiej w jedno stronnictwo. Postulaty te nie doczekały się jednakże realizacji z uwagi na sprzeciw okręgowych i centralnych władz PSL „Wyzwolenia”⁵⁸.

2. MYŚL POLITYCZNO-PRAWNA

Jedną z najistotniejszych kwestii, jaka znalazła się w programie politycznym PSLZW była sprawa przynależności Wileńszczyzny⁵⁹. Jako pierwszy z grona ludowców, swoje poglądy na ten temat przedstawił Marian Świechowski, którego dezyderaty wywarły niewątpliwy wpływ na późniejszą doktrynę PSLZW, ogniskującą wokół autonomii Ziemi Wileńskiej. Początkowo opowiadał się za utrzymaniem związku państwowego, niepodległego obszaru byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego z Rzeczypospolitą Polską, ponieważ federacja ta stanowiła w przeszłości „... główną podstawą jej mocarstwowego stanowiska”. Argumentował, iż „ziemie wileńskie”, „... potrzebne są Polsce wprost dla szerszego oddechu – są jakby jej płucami. Niejednokrotnie w ciągu dziejów ziemie te stawały się ogniskiem polskiej kultury i polskiej

⁵⁸ Z. KACZYŃSKI, P. POPIEL, A. PRZYBYLSKA, *op. cit.*, s. 77.

⁵⁹ Zob. także J. BORKOWSKI, *Ludowcy w II Rzeczypospolitej*, I, Warszawa 1987, s. 127-132; J. ZIEMBIŃSKI, *Problem władzy i ziemi w koncepcjach społeczno-politycznych ruchu ludowego w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *70 lat ruchu ludowego*, pod red. J. R. SZAFLIKA, Warszawa 1967, s. 173-174; *Deklaracja PSL „Piast” w sprawach ogólnych, złożona przez prezesa stronnictwa Wincentego Witosa na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego, 22 II 1919*, [w:] *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, II, 1918-1931, oprac. S. GIZA i S. LATO, Warszawa 1967, s. 9-10.

myśli politycznej. Zbyt wiele pracy i sił swych materialnych i duchowych włożyła tu Polska by bez podważenia wprost swej egzystencji i wypaczenia jej duchowego rozwoju mogła się wyrzec związku z tymi ziemiami”. Zaznaczał, że utrata ich i tym samym zerwanie związku z Litwą, stanie się „... przekreśleniem całej tysiącletniej jej pracy kulturalnej i ideowej i sensu jej bytu jako strażniczki kultury zachodniej na Wschodzie”. Na koniec zaś podkreślił: „Nie przemocą nie gwałtem, ale w drodze unii dobrowolnych, weszły te ziemie niegdyś na zasadzie równości i równorzędności bezwzględnej w skład Rzeczypospolitej Polskiej. Nie na przymusie i gwałcie ma być oparty ten związek ludów i przyszłości”⁶⁰. Tak zaproponowane rozwiązania mogły opierać się jedynie na kantonalnym ustroju terenów byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego⁶¹. Pisał: „Biorąc pod uwagę realne warunki ustosunkowania sił i aspiracji narodowości..., musimy stwierdzić, że tylko takie zorganizowanie życia społecznego i politycznego na tych ziemiach, któreby dawało możliwość samodzielnego organizowania własnej indywidualności szczepowej i kulturalnej każdej poszczególnej narodowości na obszarach, na których każda z nich posiada dominującą przewagę – zdoła je zaspokoić i stworzyć najbardziej harmonijne formy ich wzajemnego współżycia”. Stąd też wyjściem kompromisowym, byłoby zorganizowanie Litwy i Białorusi w formie federacji autonomicznych obszarów narodowościowych: polskiego z Wilnem, litewskiego z Kownem, białoruskiego z Mińskiem lub Mohylewem. Wspólną stolicą zostałyby Wilno, jako ośrodek polityczny, bliższej, autonomicznej części polskiej⁶². Tak powstały twór sfederowano by z Polską za pomocą licznych umów wojskowych, gospodarczych czy

⁶⁰ M. ŚWIECHOWSKI, *Memoriał. Rola ziem litewsko-białoruskich w układzie stosunków międzynarodowych*, mszp., LMAVB, *Zespół Wspólny*, fond 9,teczka 2632, k. 1; zob. też M. ŚWIECHOWSKI, S. NIEKRASZ, *The Lithuanian problem*, Kowno [bdw], s. 1.

⁶¹ L. CHOMIŃSKI, *Od Wydawcy* [w:] M. ŚWIECHOWSKI, *O program w stosunku do ziem litewsko-białoruskich*, Wilno 1920, s. 5; patrz też K. GRYGAJTIS, *Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX wieku*, Częstochowa 2001, s. 232-234.

⁶² M. ŚWIECHOWSKI, *O program w stosunku do ziem litewsko-białoruskich...*, s. 25-26.

politycznych. Przypuszczał, że Litwini byliby skłonni do połączenia z Rzeczpospolitą, pod warunkiem zachowania pewnych wpływów w Wilnie, „... o ile to połączenie nastąpi bezpośrednio nie z Polską wileńską, jako integralną częścią Wielkiej Polski, a z Polską wileńską, jako organizmem samodzielnym, pod względem obszaru i sił z nimi równorzędnym i współmiernym”⁶³. Białorusini z kolei, w opinii Świechowskiego, byli najsłabszym narodem Wileńszczyzny, który nie mógłby zagrozić polskiemu posiadaniu Wilna. Znaczne wpływy widoczne były jedynie w Białorusi Wschodniej, stąd też zasadniczym zadaniem Polaków zamieszkujących te tereny, powinno stać się między innymi budzenie białoruskiej świadomości narodowej⁶⁴. Zaznaczał także, iż w momencie niezrealizowania powyższych założeń, nie można było dopuścić do podziału ziem litewsko-białoruskich pomiędzy Polskę a Rosję i Litwę właściwą, która zapewne znalazłaby się pod protektoratem Niemiec⁶⁵.

Zarząd Polskiego Stronnictwa Ludowego Ziemi Wileńskiej początkowo opowiadał się za federacją Polski i Litwy, jako najlepszym sposobem ułożenia wzajemnych stosunków dwóch bratnich narodów. Pisano: „Lud polski z ludem litewskim wojny nie chce – pragnie z nim żyć w zgodzie i przyjaźni – ale praw swoich nie ustąpi i w obronie ich z całą swą mocą wystąpi”. Akt połączenia miał być podpisany w Warszawie, przez delegatów Sejmu i rząd Polski⁶⁶. Zaznaczano przy tym, iż jedynym i najistotniejszym dążeniem całego narodu polskiego było wskrzeszenie niepodległej i zjednoczonej Rzeczpospolitej, z dostępem do morza, na drodze międzynarodowej mediacji⁶⁷. Jednakże sprzeciw rządu kowieńskiego, spowodował, że stronnictwo zaczęło postulować włączenie Ziemi Wileńskiej do państwa polskiego, „...

⁶³ Tamże, s. 10.

⁶⁴ Tamże, s. 11-12.

⁶⁵ Tamże, s. 28-29.

⁶⁶ Z. FEDOROWICZ, *Trzydzieści lat mego pobytu w Wilnie (1914-1944)*, t. I, ZNiO, mszp., sygn. 16741, t. I, k. 74.

⁶⁷ *Spółeczeństwo polskie na Litwie...*, *Materiały Mariana Świechowskiego*, mszp., LMAVB, sygn. fond 168,teczka 30, k. 58.

w myśl wielokrotnie wyrażanej woli ludności”. Wileńszczyźnie miała zostać przyznana szeroka autonomia pod względem administracyjnym, gospodarczym i kulturalnym. Apelowano o natychmiastowe zwołanie Sejmu, który usankcjonowałby wolę społeczeństwa i tym samym skończyłyby z tymczasowością wokół sprawy wileńskiej⁶⁸. Z kolei w stosunku do innych narodowości zamieszkujących te tereny, apelowano o jak najlepsze ułożenie wzajemnych stosunków oraz zapewnienie prawa do nieskrępowanego rozwoju kulturalnego, zgodnego z duchem i tradycjami narodu polskiego⁶⁹. Na łamach «Słowa Wileńskiego» zwracano się do innych nacji o wzięcie czynnego udziału w wyborach, podkreślając, że nie od tego jednak, a od prawidłowego ich przeprowadzenia zależy uznanie ostatecznego wyniku przez opinię międzynarodową⁷⁰.

W czasie kampanii wyborczej do Sejmu Wileńskiego, PSLZW stało na stanowisku, co stanowiło wyraz dążeń autonomicznych, iż po przyjęciu uchwały w przedmiocie przynależności Wileńszczyzny, izba wileńska nie powinna rozszerzać ani ograniczać swoich kompetencji i istnieć tak długo, zanim kwestia Ziemi Wileńskiej nie zostanie do końca uregulowana. Po usankcjonowaniu woli ludności przez rząd polski, Sejm stałby się tym samym sejmikiem wojewódzkim o bardzo szerokich uprawnieniach. Gdyby jednak tak się nie stało i Rada Ministrów zgodziłaby się na „jakiś nowy projekt Hymansa czy Ligi Narodów, „... istnienie Sejmu nieograniczonego w swych kompetencjach będzie jedyną rękojmią, że potrafi on bronić wolę ludności i nie dopuści do jej pogwałcenia”. Według stronnictwa Sejm w Wilnie nie powinien rozpoczynać żadnej pracy ustawodawczej, ponieważ byłoby to sprzeczne z przyjętą uchwałą o przynależności do Polski. Jedynym jego zadaniem mogłaby być „sanacja stosunków administracyjnych”. Na koniec zaś zaznaczono: „Sejm to symbol nieskrępowanej woli lud-

⁶⁸ *Zasady wytyczne programu Polskiego Stronnictwa Ludowego Ziemi Wileńskiej*, «Słowo Polskie» – jednodniówka z 10 listopada 1921 r., s. 2; zob.: *Grupa Wileńska Pol. Str. Lud. wobec kwestii Wileńskiej*, «Gazeta Krajowa» nr 207 z 16 września 1921 r., s. 2.

⁶⁹ *Z dniem dzisiejszym...*, «Słowo Wileńskie» nr 141 z 12 listopada 1921 r., s. 1.

⁷⁰ *Wybory do Sejmu w Wilnie, 8 stycznia 1922. Oświecenie akcji wyborczej i jej wyników na podstawie źródeł urzędowych*, Wilno 1922, s. 66.

ności, to też trwać on winien tak długo, aż wola ta całkowicie zrealizowaną zostanie i Wilno z Polską zjednoczone będzie”⁷¹. Także po wyborach, Klub Poselski PSLZW hołdował w izbie wileńskiej ideom autonomicznym. Marian Świechowski na jednym z posiedzeń argumentował: „Idziemy do Polski. Idziemy do Polski w przeświadczeniu, że odegramy w niej rolę dziejową, do której powołani jesteśmy, tą rolę dziejową, którą odegraliśmy w historii Polski i dawniej, w wiekach przeszłych, pchnęliśmy ją na zupełnie nowe i inne tory, kiedy właśnie zespolona Polska z W.[ielkim] Ks.[ięstwem] Litewskim stworzyła nowy typ państwa w Europie...”⁷². Z kolei Witold Staniewicz zaznaczył, że opowiedzenie się przez PSLZW za autonomią, nazywaną także szerokim samorządem, nie stanowiło prób ratowania zbankrutowanego hasła federalizmu, lecz było wyrazem obrony decentralizacji⁷³. Twierdził: „Nie, dla nas ta autonomia jest szerokim samorządem, który pozwoli, że życie polskie takim potężnym płomieniem wybuchnie w Wilnie, iż stanie się siłą atrakcyjną dla sąsiednich narodów. Nie chcemy autonomii politycznej, która jest zaprzeczeniem połączenia i włączenia Ziemi Wileńskiej do Polski, ale chcemy, by w zarządzie jej były uwzględnione jej odrębne warunki”⁷⁴. Konstatował dalej: „Nie chcemy, by Wilno stało się jakimś miastem prowincjonalnym, lecz pragniemy, żeby w Wilnie rozpalono znowu ten nieśmiertelny znicz kultury polskiej, któryby, promieniując na ościenne narody, Litwę i Łotwę, nie drogą gwałtu i podboju, lecz drogą atrakcji i przecięcia się kulturą polską, wciągnął je w orbitę państwowości polskiej, a wówczas Rzeczpospolita Polska wskrzesiłaby najdroższy nam, nieśmiertelny ideał Jagielloński”⁷⁵. W podobnym tonie został sformułowany

⁷¹ W. S., *Sejm czy Zgromadzenie Orzekające*, «Słowo Wileńskie» nr 172 z 21 grudnia 1921 r., s. 2.

⁷² *Sejm Wileński 1922. Przebieg posiedzeń według sprawozdań stenograficznych w opracowaniu Kancelarii Sejmowej*, Wilno 1922, posiedzenie z dnia 13 lutego 1922 r., V/30.

⁷³ K. GRYGAJTIS, *Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX wieku*, Częstochowa 2001, s. 387.

⁷⁴ *Sejm Wileński 1922...*, posiedzenie z dnia 14 lutego 1922 r., VI/26.

⁷⁵ Tamże, posiedzenie z dnia 14 lutego 1922 r., VI/27.

również przez PSLZW i Stronictwo Demokratyczne, wniosek sejmowy dotyczący ukształtowania statusu prawnego Ziemi Wileńskiej, która różniła się od innych dzielnic Rzeczypospolitej Polskiej zarówno pod względem przeszłości historycznej, jak też warunków ekonomicznych czy narodowościowych. Stąd też dla „... swobodnego rozwoju dóbr materialnych i duchowych ludności oraz w interesie państwowym polskim”, niezbędnym było nadanie Ziemi Wileńskiej ustroju autonomicznego, którego zakres obejmowałby niemalże wszystkie dziedziny życia publicznego, jednakże z wyłączeniem: spraw wojskowych, polityki zagranicznej, systemu monetarnego i celnego, komunikacji, sądownictwa oraz wyższych zakładów naukowych⁷⁶.

Uszczegółowienie programu autonomicznego PSLZW nastąpiło 18 i 19 kwietnia 1922 roku na zebraniu Zarządu ugrupowania. Należy jednak zauważyć, iż w swoich postanowieniach był on zbieżny z wnioskiem sejmowym, zgłoszonym na lutowym posiedzeniu⁷⁷. Delegaci zjazdu opracowali memoriał, który został złożony Naczelnikowi Państwa. Na samym wstępie zaznaczono: „W uroczystych dniach oficjalnego przejścia władzy przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej nad Ziemią Wileńską, w dniach ponownego złączenia w jedną całość państwową rozerwanych niegdyś przemocą części wspólnej naszej Ojczyzny – Polskie Stronictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej łącznie z przedstawicielstwem poszczególnych powiatów i gmin tej ziemi składa Ci Naczelniku i Wodzu hołd i cześć za Twój trud..., poniesione w sprawie zjednoczenia ponownego naszej Ojczyzny, za Twe serce synowskie, któreś miał zawsze dla Twej Ziemi rodzimej. Jesteśmy już z Polską i w Polsce”. Wyrażono przekonanie, że nadany w przyszłości przez rząd polski, statut Ziemi Wileńskiej, będzie wyrazem

⁷⁶ *Wniosek Stronictwa Demokratycznego i Polskiego Stronictwa Ludowego, Materiały Mariana Świechowskiego*, rkps, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 15, k. 126; patrz też: *Wniosek posłów z klubów PSL i Demokratów*, mszp., LMAVB, sygn. fond 168, teczka 15, k. 157; *Sejm Wileński 1922...*, posiedzenie z dnia 27 lutego 1922 r., XIII/83.

⁷⁷ *Do Zarządu Głównego P.S.L. w Warszawie, [w:] Polskie Stronictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 103.

przyznanych swobód autonomicznych, „[...] dających nam możność we własnym zakresie przez nas samych stanowienia i rozstrzygania o wszelkich sprawach nie mających ogólnie państwowego znaczenia”, a więc z wyłączeniem na przykład spraw finansowych czy militarnych⁷⁸. Dzięki temu, zdaniem delegatów, zostałyby zapewniony wszechstronny rozwój Wileńszczyzny, pomimo jej bezsprzecznej polskości, różniącej się jednak od innych części Polski. Argumentowano: „Tylko tą drogą kraj nasz osiągnie dobrobyt, szczęście i zadowolenie wszystkich jego mieszkańców, co silniej zespoli go z państwem polskim, niż najdalej posunięty centralizm”⁷⁹. Według stronnictwa terytorium przyszłej autonomicznej Ziemi Wileńskiej powinno obejmować wszystkie obszary „ciążące” ku Wilnu, tak ze względów gospodarczych jak i społecznych. Wyrażano również przekonanie, iż powiat lidzki i wołyński nie zostanie oddzielony od Wileńszczyzny. Na koniec podkreślono: „... wyrażamy swą ufność, że Rząd powołany Naczelniku przez Ciebie do sterowania nawą państwową Polski dołoży wszelkich starań, aby już w Polsce przyszłość naszą ukształtować zgodnie z szeroko pojętym interesem Państwa, Narodu Polskiego i wszystkich ludów, zamieszkujących nasz Kraj rodzimy...”⁸⁰.

Kolejnym punktem w programie politycznym PSLZW było jak najszybsze przeprowadzenie reformy rolnej, dzięki której nastąpiłaby poprawa warunków życia warstw ludowych i tym samym doszłoby do ich przywiązania do Polski⁸¹. Apelowano, aby przy jej wykonywaniu, wzięto pod uwagę interes bezrolnych i małorolnych chłopów⁸², a także żądano „wykonania zobowiązań zaciągniętych w stosunku do

⁷⁸ *Memoriał Zjazdu P.S.L.*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 104.

⁷⁹ Tamże, k. 104-105.

⁸⁰ Tamże, k. 105-106.

⁸¹ *Z dniem dzisiejszym...*, «Słowo Wileńskie» nr 141 z 12 listopada 1921 r., s. 1; *Wybory do Sejmu w Wilnie, 8 stycznia 1922...*, s. 36; na marginesie należy zaznaczyć, iż postulatem wyborczym stało się zawołanie: „Z Polską i za reformą rolną”, hasło zrozumiałe i popularne pośród miejscowej ludności.

⁸² J. PAJEWSKI, *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1926*, Poznań 2007, s. 145.

tych, co krwią bronili ziemi rodzinnej od wroga”. Twierdzono: „Zanim reforma rolna nie zaspokoi najważniejszych potrzeb ludu rolnego P.S.L bierze pod opiekę wszystkich tych, którzy jak dzierżawcy, małorolni i inni pracownicy na roli, własnej ziemi jeszcze nie mają”⁸³. 19 kwietnia 1922 roku odbył się nadzwyczajny zjazd ludowy, z udziałem przedstawicieli powiatów i gmin, w liczbie 100 delegatów, z okazji przyjazdu Naczelnika Państwa do Wilna. W opracowanej przez zebranych czteropunktowej rezolucji⁸⁴, zaznaczono, że przy reformie rolnej Ziemi Wileńskiej należy zachować autonomię terytorialną, zaś instytucją, która miałaby ją przeprowadzić byłby Państwowy Bank Rolny⁸⁵, utworzony przez Główny Urząd Ziemski (GUZ) – powołany do życia ustawą z 12 lipca 1919 roku⁸⁶. Uznano istnienie Spółek Parcelacyjnych za niepożądane, zaś ich miejsce powinien zająć GUZ, który do tego czasu nadzorowałby je pod kątem legalności⁸⁷. Kwestia przyszłej reformy została poruszona także w memoriale PSL Ziemi Wileńskiej z 18 kwietnia 1922 roku. Zaznaczono w nim, iż sprawa ta powinna zostać przekazana kontroli miejscowym organizacjom społecznym oraz autonomicznemu przedstawicielstwu ludowemu, pod ogólnym nadzorem administracji publicznej⁸⁸. Co do słusznej i sprawiedliwej reformy rolnej, domagano się wywłaszczenia ziemi najbogatszym, za odszko-

⁸³ *Zasady wytyczne programu Polskiego Stronnictwa Ludowego Ziemi Wileńskiej*, «Słowo Polskie» – jednodniówka z 10 listopada 1921 r., s. 2.

⁸⁴ *Do Zarządu Głównego P.S.L. w Warszawie*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 103.

⁸⁵ Patrz też: Z. ILSKI, *Jakub Bojko 1857-1943. Biografia polityczna*, Wrocław 2004, s. 249-250.

⁸⁶ Zob. W. MICH, *W obliczy wywłaszczenia. Kwestia reformy rolnej w publicystyce ziemiańskiej 1918-1939*, Lublin 2001, s. 23-24.

⁸⁷ [*Rezolucja Nadzwyczajnego Zjazdu P.S.L. Ziemi Wileńskiej*], [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, mszp., LMAVB, teka nr 12, sygn. fond 168, teczka 30, k. 107.

⁸⁸ *Memoriał Zjazdu P.S.L.*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe Ziemi Wileńskiej 1921-1923, Materiały Mariana Świechowskiego*, teka nr 12, LMAVB, sygn. fond 168, teczka 30, k. 105.

dowaniem i przekazania jej małorolnym i bezrolnym, wprowadzenia oprocentowanych listów zastawnych, a wszystko to w interesie państwa polskiego⁸⁹. Argumentowano: „Reforma rolna powinna poprawić to, co jest złe i niesprawiedliwe na wsi... . Zatem celem reformy rolnej jest małorolnym gospodarzom ziemi dostarczyć i wioski rozszerzyć. ... jedno stronnictwo chłopskie powinno być wielkie i silne, na czele którego stoją nie ci krzykacze, którzy w rozmaity sposób jedność chłopską rozbijają, ale ludzie sprawiedliwi, co chłopską krzywdę rozumieją, i zwalczać ją potrafią. A takim stronnictwem jest jedynie Polskie Stronnictwo Ludowe, to stronnictwo tylko ziemię dla włościan potrafi zdobyć i zdobędzie”⁹⁰. W Sejmie Wileńskim z kolei, posłowie PSLZW żądali, aby izba ta, jako zwierzchnia i najwyższa władza Wileńszczyzny, wezwała Tymczasową Komisję Rządzącą, do wydania dekretów: a) o zajęciu lasów prywatnych i rządowych na budowę pasa przyfrontowego; b) zabraniającego dewastacyjnego wyrąbywania lasów prywatnych, jak i zgłosili wnioski o: a) przedłużeniu terminu prawa wykupu dzierżawnych gruntów przez małorolnych dzierżawców; b) natychmiastowe zwolnienie żołnierzy bezprawnie zatrzymanych w wojsku; c) wezwanie rządu do ograniczenia prywatnej parcelacji, w szczególności spółek parcelacyjnych oraz skierowanie reformy rolnej we właściwym kierunku; d) sprawiedliwe opodatkowanie lasów i nieużytków rolnych. Jednakże sprzeciw posłów ze stronnictw narodowych oraz z Rad Ludowych, zatrzymał realizację powyższych postulatów⁹¹.

Program PSLZW przewidywał również poprawę warunków życiowych ludności miejskiej, poprzez zwalczanie wyzysku, wszelkich nadużyć, egoizmu czy lichwy. Możliwe byłoby to dzięki reformom społecznym, przeprowadzanym w duchu sprawiedliwości, gwarancji pracy oraz równomiernemu rozłożeniu ciężarów państwowych,

⁸⁹ *Co to jest reforma rolna?*, «Nasza Wola» nr 1 z 17 września 1922 r., s. 10-11.

⁹⁰ *Jaka powinna być reforma rolna?*, «Nasza Wola» nr 2 z 1 października 1922 r., s. 3-4.

⁹¹ *Praca wileńskich posłów P.S.L. w Sejmie Wileńskim i Warszawskim*, «Nasza Wola» nr 1 z 17 września 1922 r., s. 4.

„... które w stosunku do zamożności rozłożone być winne”. Stąd też nawoływano o zmianę istniejących ustaw podatkowych i bardziej sprawiedliwe, niż dotychczas, rozłożenie zobowiązań finansowych względem kraju. Stronnictwo dużą uwagę przywiązywało też do rozwoju spółdzielczości, jako wyraz dobrobytu i zamożności wsi, zapewniającej rozwój „... samopomocy gospodarczej, a stąd samodzielności i tężyzny moralnej i materialnej ludu”.

Zapowiedziano także działania na rzecz rozwoju samorządu, jak formy decentralizacji państwa i oparcia na nim administracji kraju⁹². Twierdzono: „Tylko administracja, z idei samorządu wyrosła i na instytucjach samorządowych oparta, może należycie odpowiedzieć swemu zadaniu”. Aby to osiągnąć należałoby dokonać reformy administracji w celu „... utworzenia władzy silnej, umiejętnej i uczciwej, na zasadach demokratycznych opartej”. Działaniem do tego prowadzącym byłaby walka z protekcjonizmem, próżniactwem, samowolą oraz marnowaniem grosza publicznego. Niewątpliwie ważną rolę w uświadomieniu społeczeństwa odgrywałaby również oświata, tak na szczeblu ogólnym, jak i zawodowym, jako warunek *sine qua non* wszelkiej pracy ludowej. Nauka miała być powszechna i bezpłatna. Zaznaczano dalej, że obok praw, każdy obywatel miał także obowiązki, stąd też „... chcąc zbudować i utrwalić Polskę Ludową, każdy obywatel winien być gotów do ofiar nie tylko z mienia, lecz i z krwi”⁹³. Dlatego też patriotyzm, a więc „... gorące umiłowanie sprawy ojczystej i dobra publicznego”, powinien być rozwijany w każdej jednostce. Jednakże owa więź objawiała się nie tylko w postawie i zachowaniu człowieka, ale również we współpracy poszczególnych partii politycznych. PSLZW wzywało więc „... braci zarówno z Odrodzenia, jak i Rad Ludowych, którym dobro sprawy leży na sercu, którzy w jedności chcą widzieć siłę, do wspólnej pracy”, bowiem zasadniczym celem była jedna i wspólna Polska Ludowa. Wołano: „Z wielkim Polskim Stronnictwem Ludowym całej Polski chcemy tworzyć organizację wspólną – chce-

⁹² Szerzej patrz: J. JACHYMEK, *Ruch ludowy*, cit., s. 238-239.

⁹³ *Z dniem dzisiejszym...*, «Słowo Wileńskie» nr 141 z 12 listopada 1921 r., s. 1.

my tworzyć wielką siłę, która by naszą Ojczyznę na drogi lepszej przyszłości poprowadziła”⁹⁴.

PSLZW odegrało znaczącą rolę jedynie w okresie funkcjonowania Litwy Środkowej. Po 1922 roku aktywność ugrupowania została ograniczona, zapewne z powodu secesji czołowych jej przedstawicieli. Nie przekreślając jednak znaczenia, jakie odegrało to stronnictwo na Wileńszczyźnie, należy stwierdzić, iż wielokrotnie stanowiło pewną przeciwwagę dla innych partii politycznych, głównie lewicowych, broniąc tym samym interesów Ziemi Wileńskiej i czuwając nad jej losami.

POLITICAL – LEGAL THOUGHT AND ACTIVITY OF POLISH PEOPLE’S PARTY VILNIUS LAND IN PERIOD OF INTERWAR TWO DECADES

Summary

Polish people’s movement on lands of former Grand Duchy of Lithuania begin forming on this area after first world war. It did not present construction from start almost homogeneous, about one program or compact organizational structure. On Vilnius’s earth acted in years 1918-1939 different groups and institutions at the nature people’s, like: People’s Advices Councils – by found Vilnius department Company of Borderland Guard, Polish People’s Association “Odrodzenie” – to Polish People’s Party “Wyzwolenie” transformed next (then in June 1922 year, organization has accepted name of Polish People’s Party “Wyzwolenie” Vilnius and Novgorod Land), Borderland Peasant Party, Independent Peasant Party or Polish Party of People’s Vilnius Land.

Party has played significant and in period of functioning prominent role only Middle Lithuania. Activity of group has been limited after 1922 year, by the reason of its secession of foremost representative surely. However, meanings not crossing out, that has played this party on Vilnius Land,

⁹⁴ *Zasady wytyczne programu Polskiego Stronnictwa Ludowego Ziemi Wileńskiej, «Słowo Polskie»* – jednodniówka z 10 listopada 1921 r., s. 2.

it belongs to ascertain, that it presented certain counterweight for other political parties many times, mainly leftist, defending same interest of Vilnius Land and take care of its fate. It concerned program of party on principle of federation solution of attitude relation Polish – Lithuanian, but next autonomy. It appeal about decentralization of state also, and as most fast conducting of rural reform and correction of condition of vital urban population, through braving abuse.